

ABOLIȚIONISMUL ÎN DEZBATEREA ELITEI POLITICE ÎN PERIOADA RĂZBOIULUI CRIMEII*

RALUCA TOMI

(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

„Bătăi crude, osândiri la foame și la fum, închidere în închisori particulare, aruncați goi în zăpadă sau în râuri înghețate, iată soarta nenorociților țigani... Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civilă nu aveau ocrotire pentru aceste nenorocite ființe, era un spectacol grozav, strigător la cer. De aceea povățuiți de spiritul secolului, de legile omenirii, un număr de boieri bătrâni și tineri au întreprins de a spăla patria lor de rușinea sclaviei”, spunea Mihail Kogălniceanu în discursul său de la Academia Română din 1891.

Mișcarea aboliționistă din principatele române, ivită în anii treizeci ai secolului al XIX-lea, influențată de ideile Revoluției franceze și mai ales de mișcările de emancipare din Franța, Anglia și SUA, se manifestă și după sfârșitul revoluției de la 1848–1849, într-un context deosebit¹. Impulsionați de abolirea sclaviei din coloniile franceze și britanice, în condițiile declanșării războiului Crimeii, conflict ale cărui consecințe în modernizarea structurilor economico-sociale din Europa central-orientală încă nu au fost în totalitate analizate, liderii mișcării naționale române vor gândi constituirea statului pe principii moderne. De

* Studiu realizat în cadrul grantului CNCSIS nr. ID_717, director Viorel Achim. O parte din studiul de față a fost prezentat sub forma unei comunicări prezentate în cadrul Conferinței „Studii de istorie socială în România”, București, 12–13 iunie 2010.

¹ Despre mișcarea aboliționistă din spațiul românesc au scris: Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998; Venera Achim, *Desființarea sclaviei în cele două Americi și în principatele române în secolul al XIX-lea. O paralelă*, în Maria Mureșan (coord.), *Europa și Noi. Studii de istoria economiei*, Editura Academiei de Studii Economice, București, 2005, p. 369–392; Sorina Radu, *Problematica eliberării țăganilor în contextul revoluției de la 1848*, în „Symposia. Caiete de etnologie și antropologie”, Craiova, nr. 1, 2002, p. 269–282; Venera Achim, *Bond Issues in 1856–1858 in Moldavia and Wallachia in Compensation to Former Slave Owners*, în „Transilvanian Review”, vol. 19, spring 2010, p. 121–131; Viorel Achim, *Romanian Abolitionists on the Future or the Emancipated Gypsies*, în „Transilvanian Review”, vol. XIX, supplement no. 4, 2010, p. 9–23; Raluca Tomi, *Aboliționismul românesc la 1848. Influențe, trăsături*, în „Revista istorică”, nr. 1-2, 2009, p. 47–61; eadem, *Perioada de apogeu a aboliționismului românesc (1848–1856)*, în „Revista istorică”, nr. 1-2, 2010, p. 57–72; eadem, *The French Influence over Abolitionism in the Romanian Principalities*, în „Transilvanian Review”, vol. XIX, supplement no. 4, 2010, p. 9–23 etc.

„Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XXIV, 2011, p. 57–70

remarcat că în epocă exista o preocupare a diplomației europene pentru găsirea unor soluții privitoare la organizarea viitoare a principatelor. După Congresul de la Paris s-a întrunit în toamna lui 1856 o conferință la Constantinopol, în care reprezentanții marilor puteri europene discutau soarta principatelor și reformele imediate necesare pentru modernizarea statului român. Liderii români erau astfel interesați să demonstreze că sunt implicați în procesul reformelor. Din ansamblul acestora, desăvârșirea procesului de emancipare a robilor se putea realiza cu ușurință. În anii în care se desfășura o puternică propagandă proromânească, emanciparea țăganilor demonstra Europei că dorințele de modernizare manifestate prin memorii, declarații publice ale liderilor români din emigrație, erau reale. În acest context înțelegem fervoarea celor implicați în susținerea ideilor de emancipare a robilor, în anii imediat premergători legilor de dezrobire a țăganilor boierești. Dacă în perioada prerevoluționară influența aboliționismului francez era covârșitoare, mai ales datorită contactelor directe dintre lideri, după 1848 aboliționismul american va marca mișcarea similară din principate.

În perioada 1849-1856 dezbaterile referitoare la emanciparea robilor se desfășoară într-un context deosebit. În primul rând, cea mai însemnată parte a radicalilor munteni sunt nevoiți să se exileze. Se întorc în țară în anul 1857, când deja fusese adoptată legea de dezrobire a robilor particulari. Locul Bucureștiului, ca centru de dezbateri a problemei naționale și a reformelor sociale va fi luat de Iași, unde domnitorul Alexandru Grigore Ghica va implica o parte a foștilor revoluționari în administrația centrală a principatului.

Emanciparea robilor particulari devenea posibilă în anii 1855-1856, în contextul discutării problemei românești în cadrul tratatelor diplomatice desfășurate în ultima fază a războiului Crimeii. Dezbaterile în jurul reformei s-a desfășurat în special în presa din Moldova, unde apăreau publicații precum „Zimbrul”, redactat de Teodor Codrescu, ori „Stea Dunării”, a lui Mihail Kogălniceanu. Cu mici excepții, corespondența dintre liderii aflați în țară și cei din exil nu poate fi o sursă de analiză a subiectului nostru pentru că în epocă subiectul principal era unirea principatelor și modalitatea de rezolvare a programului național. Pe lângă cei aflați în capitalele occidentale, care elaborau memorii pentru a sensibiliza Europa în vederea rezolvării „chestiunii românești”, alții erau atrași în război, un exemplu fiind Vasile Alecsandri, care va vizita frontul din Crimeea, iar alții deveneau funcționari ai Imperiului – Ion Ghica era prinț de Samos – sau aveau misiuni la Constantinopol referitoare la problemele mănăstirilor închinat – Costache Negri și Dimitrie Rallet. În Țara Românească domnitorul Barbu Știrbei reușea la începutul deceniului al șaselea să amelioreze soarta robilor prin măsuri ce îngrădeau vânzarea de țăgani între particulari. Acestea prevedeau să nu se mai despartă familiile de țăgani, iar robii maltratați de stăpânii lor urmau să fie imediat răscumparați de către stat².

² „Buletinul Oficial al principatului Țării Românești”, 11 august 1852, p. 274–275.

Rolul presei în pregătirea opiniei publice era subliniat de Mihail Kogălniceanu încă din programul publicației „Stea Dunării”: „dacă nu ne este încă iertat a ne schimba situația politică, nimeni nu ne oprește de a ne înțelege de pe acum asupra chestiilor sociale precum... desființarea sclaviei, această pată neagră o omenirii, care, de pe tot pământul european s-a păstrat singură în singurele Principate”. Într-un alt număr al aceleiași publicații menționa: „guvernul singur nu putea tăgădui că presa în chestia emancipării sclaviei i-au fost de cel mai mare folos în pregătirea opiniei publice”. Este limpede că dezbaterile s-au purtat în special în presă, care după cum sublinia Alecu Russo „are datorie nu numai de a lumina, a discuta, dar a consilia, a întări și a disvâli aceea scânteie a sufletului oamenilor ce-i îndeamnă la fapte mari și la jertfe și se zice Mărinimie”³.

În analiza asupra modului cum a fost privită ultima etapă a emancipării robilor ne vom referi la scrierile și corespondența lui Mihail Kogălniceanu, George Sion, Alecu Russo, Gheorghe Asachi, Vasile Alecsandri, Alexandru Papadopol Calimah, Grigore Al. Ghica, Petru Mavrogheni, Nicolae Suțu, Manolache Drăghici, Nicolae Istrati. Vom încerca să vedem cum au răspuns la mai multe întrebări. Care erau argumentele în favoarea emancipării imediate sau treptate a robilor? Cum trebuia să se facă reforma, prin despăgubire sau nu? Prin ce mijloace statul putea plăti despăgubirea? Cine urma să se implice în aplicarea ei?

Cel care întâmpina cu bucurie emanciparea robilor, mărturisind că „îmi văd realizată dorința cea mai vie a existenței mele”, reforma fiind o „convingție a inimii, a logicii, a întregii mele vieți”⁴, cel care scria *Ochire istorică asupra sclaviei*, apărută ca prefață la traducerea românească a *Colibei unchiului Tom* și fragmentar în 1855 în „România literară”, Mihail Kogălniceanu, lega reforma de nevoia firească de a da principatului instituții asemănătoare Europei „în familia căreia voim a fi numărați”, iar ȧiganii din principate erau singurii sclavi din Europa creștină. În „Stea Dunării” făcea un istoric al principalelor momente aboliționiste din Moldova, amintind apariția lucrării sale în 1837, emanciparea robilor statului și ai celor bisericești în 1844, strădaniile neconținute din timpul revoluției și aboliționismul său constant materializat în articolele apărute în presa timpului⁵.

Argumentele aduse de Vasile Alecsandri în favoarea emancipării apar în scrisoarea trimisă „Zimbrului” în iulie 1855, prin care anunța eliberarea ȧiganilor săi. Momentul reformei era potrivit, pentru că Europa discuta cauza principatelor, iar „noi trebuie a ne arăta vrednici de simpatiile Europei și de rolul mare ce ea ne pregătește, trebuie să ne arătăm în ochii ei curați de orice pată”. Poetul, care se afla atunci în Franța, aducea și argumentul singularității instituției robiei în spațiul european: „căci pe întinsul de astăzi al Europei numai țara noastră mai păstrează încă aceea rămășiță de barbarie”⁶. Aceleași idei sunt enunțate și în decretul princiar

³ Alecu Russo, *Scrieri*, Editura Academiei, București, 1908, p. 157.

⁴ „Stea Dunării”, nr. 26, 29 noiembrie 1855, p. 102.

⁵ *Ibidem*, p. 102–103.

⁶ „Zimbrul”, iulie 1855, nr. 139.

din 28 noiembrie 1855, în care domnitorul Moldovei sublinia importanța momentului pentru înfăptuirea reformei: „în momentul în care Europa arată un interes atât de viu pentru Principate și meditează regularea sortei lor este de datoria patriei noastre ca și ea să facă de la sine un pas înainte”. Principatele trebuiau să demonstreze că sunt capabile să facă reforme radicale, să-și modernizeze instituțiile fără sprijinul și intervenția altor puteri⁷. Ideea era evidențiată și de Gheorghe Asachi, care sublinia în paginile „Gazetei de Moldova” că „granițele politice ale Europei se întind spre Orient și au ajuns până la Carpați, deschizând principatelor comorile civilizațiilor”⁸.

Timpul era propice și pentru că în Imperiul otoman se luaseră măsuri antisclavagiste. Egiptul scotea în afara legii comerțul cu sclavi și îi elibera. Exemplul Egiptului apare și în argumentația lui Papadopol Calimah⁹, iar George Sion atrăgea atenția „să nu rămânem în urma Egiptului, care au desființat sclavia”¹⁰. În scrisoarea trimisă lui Fuad pașa, prin care îl anunța despre legea emancipării, Alexandru Grigore Ghica scria: „sunt onorat să vă prezint această măsură date fiind măsurile luate de Imperiul otoman în urma cărora sclavia a fost abolită. Moldova care face parte din Imperiul otoman nu putea să rămână în urmă”¹¹.

Sclavia era o instituție anacronică din mai multe puncte de vedere. În primul rând avea un caracter inuman, „căci ce dreptu are un omu a vinde și a cumpăra o ființă cu totul asemănătoare lui precum a specula un lucru?” menționa Papadopol Calimah în articolul *Desrobirea sclavilor*, apărut în „Foiletonul Zimbrului”, în februarie 1856¹². Trebuie menționat că autorul socotea negoțul cu suflete cel mai înfricoșător aspect al robiei în general. În *Memoriile* sale dă nenumărate exemple de astfel de vânzări. Menționa că în anul 1855 s-a făcut un schimb între doi proprietari: „au schimbat un țigan pe un porc”¹³. Instituția i se părea anacronică și datorită spiritului veacului reprezentat de scrierile lui Voltaire, Rousseau, Lamartine, aducând drept argument un pasaj din Le Maistre: „un popl care păstrează robia, merită să fie pus în rândul popoarelor osândite”¹⁴. La rândul său, George Sion, care își amintea de învățămintele paterne de a respecta toate ființele și care descria cu multă sensibilitate idila sa cu frumoasa țigancă Anca, aducea în discuție un argument nou. În articolul *Cauza sclavilor* („Zimbrul”), munca devenea o calitate a omului modern. În timpurile progresului „trebuie să ne învățăm a plăti

⁷ „Stea Dunării”, 29 noiembrie 1855, nr. 26, p. 101.

⁸ „Gazeta de Moldova”, nr. 97, 8 decembrie 1855, p. 386.

⁹ Alexandru Papadopol Calimah, *Desrobirea sclavilor*, în „Foiletonul Zimbrului”, nr. 5, 4 februarie 1856, p. 34.

¹⁰ George Sion, *Cauza sclavilor*, în „Zimbrul”, 2 decembrie 1855, nr. 257, p. 1026.

¹¹ Biblioteca Academiei Române (BAR), Arhiva Ghica, II Acte 183–395, p. 356.

¹² Alexandru Papadopol Calimah, *Desrobirea sclavilor*, și urm., p. 33.

¹³ Idem, *Amintiri și istorie, 1853–1888*, BAR, mss. rom. 864, f. 66.

¹⁴ Idem, *Desrobirea sclavilor*, și urm., p. 34.

lefe și a ne face trebușoarele prin casă și singuri, căci ne este scris a trăi din sudoarea frunților noastre”¹⁵.

Întâlnim în epocă și argumente ce amintesc de spiritul integrator al revoluției de la 1848. În „Zimbrul” din decembrie 1855 se sublinia că ȧiganii vor intra „în rândul meșteșugarilor liberi, în rândul proprietarilor ce-și câștigă pâinea vieții întru sudoarea feței lor... de aici înainte țara îi adoptează ca pe fii săi, țara înseși se înnobilează sfărâmând jugul ce-i lega”¹⁶.

După promulgarea legii, mărturiile epocii păstrează declarațiile făcute de cei care își eliberau robii țigani fără despăgubire. Apelul la sentimentele creștine, la cele umanitare este un laitmotiv, o motivație general valabilă. Astfel, logofătul Grigore Sturdza își elibera robii fără despăgubire deoarece robia „era o instituție barbară, împotriva legilor dumnezeiești și omenești”¹⁷; Maria Verdianu aducea un omagiu guvernului care a decretat că „omul ființa lui Dumnezeu să nu mai fie obiectul vânzării consemnului său”¹⁸, iar Ioasaf, arhimandritul bisercii române din Paris, scria că „sfărâmarea sclaviei este una din legile fundamentale ale religiei creștine”¹⁹.

Erau și voci care doreau să temporeze apariția reformei. Astfel, marele logofăt Petru Roseti Bălănescu, un „corifeu al nobleței noastre”, cum îl numea Mihail Kogălniceanu, trimetea publicației „Stea Dunării” o scrisoare deschisă în care se pronunța pentru „progres treptat, după pravilele, împrejurările și poziția țării”. Își motiva poziția prin nevoia de pregătire a foștilor robi. Era nevoie de o perioadă de acomodare, în care aceștia ar fi trebuit să învețe meșteșugul agriculturii²⁰. Același apel la o măsurată înțelepciune îl adresa și prințul Nicolae Suțu, implicat direct în vremurile trecute în legislația privitoare la robi. În manuscrisele sale de la Academie se păstrează amendamentele făcute la regulamentul Năzăriei. În opinia sa reforma trebuia gândită mai bine și trebuia dublată de măsuri referitoare la viitorul foștilor robi²¹.

Despăgubire sau nu? Legea prevedea despăgubirea proprietarilor, însă și în jurul acestei probleme au fost opinii diferite. Chiar dacă cei ce susțineau despăgubirea au fost majoritari, George Sion își atenționa contemporanii că „trebuie să arătăm lumii că merităm o viață națională” și că ar trebui să mediteze dacă își vor cere despăgubirea: „Chiar dacă se face cu despăgubire, oare aceasta este bine? Ne vom duce la guvern să-i cerem banii?”. Întrebarea era cu atât mai binevenită cu cât resursele financiare ale țării erau secătuite. Cel care va da o soluție

¹⁵ „Zimbrul”, 2 decembrie 1855, nr. 257, p. 1025–1028.

¹⁶ *Ibidem*, p. 1025–1026.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 10, 14 ianuarie 1856.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 28, 8 februarie 1856.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 22, 31 ianuarie 1856, p. 1.

²⁰ „Stea Dunării”, 13 decembrie 1855, p. 126.

²¹ *Mémoires du Prince Nicolas Soutzou, grand-logothète de Moldavie 1798–1871*, publié par Panaioti Rizas, Vienne, 1899, p. 219–220.

modalității de despăgubire a fost Alecu Russo. Cu un deosebit simț civic, convins că orice cetățean era dator a se implica în rezolvarea problemelor obștești, în articolul *Desrobirea Țiganilor*, apărut în „Stea Dunării”, din decembrie 1855, sublinia ideea că orice reformă nu se poate face „fără oarecare tulburare a interesurilor materiale”, iar domnitorul era lăudat pentru ideea despăgubirii, „căci inima națiilor are aspirații fără margine, dar cârmuitorilor le este dat a cumpăni acele aspirații cu câințele pungii a fiecăruia particular”. Soluția propusă de Russo, care va fi și aplicată, era acordarea unor obligații de stat tuturor proprietarilor. Prin acest mod de despăgubire: „se crea creditul public, se puneau în circulație valori necontestate și ușor de negociat... și s-ar crea între ocârmuire și țară relații mai strânse”²². Trebuie spus că un număr însemnat de proprietari de robi au renunțat la despăgubirea îndrituită, iar presa din Moldova și Țara Românească era plină de astfel de pilde.

Ce instituție era în măsură să se implice în emanciparea robilor particulari? Răspunsul este diferit. Majoritatea se pronunță în favoarea unei inițiative domnești. Domnitorul era cel care „a pipăit inima norodului român din Moldova” (Alecu Russo)²³, sau conform unei formulări inspirate, „de câte ori domnii românilor și-au pus reazămul în inima patriei, totdeauna patria i-a ridicat pe umerii săi”. Sion era și mai riguros în exprimare. În fața inerției boierilor, cel care trebuia să-și asume înfăptuirea reformei era guvernul, care trebuia să vegheze la înlăturarea exceselor ce ar fi dus la revolte. „Au dacă un guvern nu este responsabil către opiniunea publică, către istorie, către conștiința sa, pentru viața, fericirea, legile și datinile lăcuitorilor, ce guvernează?”²⁴. Lipsa de inițiativă a boierilor din Divanul țării, procesul lent prin care se făcuse răscumpărarea robilor particulari de către stat sunt argumente aduse de domnitorul Alexandru Grigore Ghica pentru a-și apăra decretul: „cu mâhnire însă ne vedem siliți a mărturisi că foarte puțini au răspuns până acum la această chemare umanitară”²⁵. Ministrul de finanțe, Petru Mavrogheni, cel care a contrasemnat decretul domnesc de dezrobire, zugrăvea în scrisorile adresate lui Costache Negri și Dimitrie Rallet, aflați în Constantinopol pentru a rezolva problema mănăstirilor închinat, atmosfera din saloanele ieșene referitoare la reforma inițiată de domnitor. După ce îi poftea să se bucure de măsura înțeleaptă luată de guvern, le scria cu tristețe despre cei ce cărcoteau împotriva legii, care în loc să fie „orgolioși că guvernul național a luat inițiativa unui act solemn ca acela și care nu poate fi întâlnit în eopcă”, îl acuzau pe domn de dorință de glorie personală. Cei ce criticau legea erau de acord cu principiul, dar se îndoiau de competența guvernului de a aplica singur legea și luau în discuție și dreptul sacru al proprietății, care le fusese încălcat prin reformă. Mavrogheni era

²² Alecu Russo, *Desrobirea robilor*, în „Stea Dunării”, nr. 28, 3 decembrie 1855, p. 109–110.

²³ Idem, *Scrieri*, și urm., p. 154.

²⁴ George Sion, *Cauza sclavilor*, în „Zimbrul”, nr. 257, 2 decembrie 1855, p. 1028.

²⁵ *Ofis princiar adresat Consiliului Administrativ Extraordinar din 28 noiembrie 1855*, în „Supliment la Gazeta de Moldavia”, nr. 94, 28 noiembrie 1855.

convins că nemulțumiții erau cei care nu-l puteau ierta pe domnitor că avusese această idee, „se pare că doreau ca rezolvarea acestei chestiuni rușinoase să fie dată de mâinile străinilor, decât să recunoască că abolirea robiei a fost luată de un indigen, chiar dacă acesta este prinț! O, dezgustul meu este profund”, încheia mâhnit Mavrogheni²⁶.

În epocă exista un puternic curent defavorabil administrației lui Alexandru Grigore Ghica, acuzat de corupție și promovarea rudelor sale în funcții de răspundere. Încercările domnitorului de rezolvare a problemei mănăstirilor închinatelor și a emancipării robilor particulari erau văzute drept acte de glorificare personală. Domnitorul era vinovat în opinia contestatarilor de măsuri autocratice, emanciparea fiind adoptată prin decret domnesc și nu în urma unor discuții în Divanul țării. Ideea era limpede exprimată de Manolache Drăghici: „După aceasta spre a-și face numele nemuritoriu... au emancipat robii boierești, nu prin adunare și consfătuire obștească a proprietarilor mici și mari... ce prin decret hotărâtoriu ca autocrator”²⁷.

Despre atmosfera din capitala Moldovei scria și o corepondență a publicației „Presse de l'Orient”, care deosebea trei curente în rândul elitei moldovenești față de emanciparea robilor: erau cei tineri, „care primiseră în Franța aceste generoase idei filosofice care au insuflat legile aboliției”, alături se aflau cei care erau influențați de teama robilor de a se încadra în rândul plătitorilor de impozite și aveau o atitudine ezitantă față de emancipare, iar ultima categorie era a „spiritelor înapoiate sau orbite”, care nu înțelegeau că un țigan putea fi om și nu putea fi sclavul unui alt om²⁸.

Nemulțumirea boierilor față de domnitor s-a materializat într-o plângere adresată sultanului, în care erau descrise abuzurile administrației. Costache Negri îi semnala domnitorului impactul negativ al plângerii: „scrisoarea de protest a boierilor e văzută rău. Turcii îl percep ca un act împotriva lor, europenii ca o dezaprobare a eliberării sclavilor.”²⁹ Alexandru Grigore Ghica îi trimitea în decembrie 1855 nu mai puțin de trei scrisori lui Fuad pașa, în care îi explica oportunitatea reformei: cei care au scris plângerea erau inamicii reformelor și prietenii rușilor; abolirea sclaviei era o continuitate a legilor din 1844 și fusese adoptată chiar și în cadrul imperiului; reforma era necesară pentru că în Moldova proprietarii au exercitat cruzimi de nedescris asupra nenorociților robi, atitudine ce era în afara spiritului epocii; era sigur că Poarta și aliații săi ar fi luat decizia de emancipare a robilor și probabil s-ar fi făcut fără despăgubire. Pentru a-și apăra poziția, domnitorul îi scria și ambasadorului britanic la Poartă, un om cu o mare influență în diplomația de la Constantinopol, sir Stratford Canning. Acesta îi

²⁶ BAR, corespondență Petru Mavrogheni, 10/22 noiembrie 1855, S 42(2)/LXV.

²⁷ Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani până în zilele noastre*, tom II, Iași, 1857, p. 251.

²⁸ „Stea Dunării”, 20 decembrie 1855, nr. 35, p. 142.

²⁹ Costache Negri, *Scrieri*, II, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 147.

răspundea că prin legea emancipării s-a împlinit „un act de mare justiție și de bunăvoință”.

Dintre multe scrisori de felicitare primite, probabil domnitorul a apreciat-o și pe cea trimisă de Jean Alexandre Vaillant, bun prieten al său și cunosător nemijlocit al problemei ȝiganilor din principate³⁰. Acesta îi cerea domnitorului să-i trimită documentele oficiale ale emancipării pentru a fi introduse în lucrarea sa *Les Rômes. Histoire vraie des Bohémiens*, care se afla deja la editură și care a apărut în 1857.

Se impun câteva concluzii. În perioada premergătoare revoluției și în timpul acesteia a fost precumpănitoare influența aboliționismului francez și britanic. În perioada 1853–1856 traducerile din literatura americană vor schimba balanța în favoarea aboliționismului de dincolo de ocean. Principiul emancipării prin despăgubire adoptat în timpul revoluției de la 1848 a supraviețuit și s-a impus, ca și cel al abolirii imediate în locul emancipării treptate. Dezbaterile asupra abolirii definitive a robiei s-a desfășurat în special în presa din Moldova, iar prezența elitelor cărora domnitorul le-a permis să revină în patrie, implicându-le chiar în administrația centrală, a fost decisivă. Ultima lege a dezrobirii a fost inițiată de către domnie și sprijinită de cei care făceau parte din „partida națională”. Este de nețăgăduit că mișcarea aboliționistă a fost impulsionată de discuția europeană privitoare la modernizarea principatelor, de dispariția sclaviei din coloniile europene și din Imperiul otoman, de consecințele războiului Crimeii.

ANEXA 1

<Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, către Fuad-pașa, ministrul afacerilor
externe al Porții>

<Iassy, le> 15 Décembre 1855

Excellence,

Je m'empresse de faire connaître et de soumettre à la haute appréciation du Gouvernement Impérial une mesure importante que mon gouvernement vient de prendre en suivant l'exemple donné par Sublime Porte lorsqu'Elle a décrété l'émancipation des esclaves dans toute l'étendue de l'Empire. La Moldavie qui fait partie de l'Empire ne pouvait rester en arrière. Votre Excellence trouvera dans la lecture de mes deux offices princières (dont j'ai honneur de lui donner copie ci-joint) tous les motifs qui m'ont inspiré dans cette circonstance ; outre les raisons qui m'ont convaincu de la nécessité de cette émancipation et dont la source est

³⁰ BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 421–440, f. 424.

dans mon cœur et le sentiments de mes devoirs, j'ai trouvé le plus puissant encouragement dans le noble exemple donné par la Sublime Porte.

Aussi, dans le cas où le Divan Général appelé à discuter et à sanctionner les bases du projet de loi posées par le Conseil, serait sourd à la voix de la raison et de la humanité et ne répondait pas à ma confiance en sanctionnant ce principe, c'est à la puissante intervention du Gouvernement impériale que j'aurais recours. Je ferais appel aux sentiments magnanimes de la Sublime Porte en réclamant de sa puissance suzeraine un Firman qui réglerait cette question comme dans les autres parties de l'Empire. Mais j'ai bien d'espérer que le Divan Général comprendra ses devoirs et sera heureux de s'associer à mon gouvernement dans une conjoncture où l'humanité et la religion marchent d'accord avec la politique. J'aime à croire que Votre Excellence voudra bien approuver les dispositions du projet de loi destiné à faire passer dans la pratique avec le moins de froissements possible pour les intérêts particuliers, la mise à exécution du principe de l'émancipation. Du reste, ces dispositions seront soumises à la discussion du Divan Général et pourront y subir des modifications de détail sans qu'il soit porté atteinte au principe même de la loi.

BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 183–395, f. 356.

ANEXA 2

<Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, către Fuad-paşa, ministrul afacerilor externe al Porţii>

Iassy, <le> 21 Décembre 1855

Excellence,

Je m'empresse d'informer Votre Excellence, que le projet de loi concernant l'émancipation des Bohémiens que j'ai l'honneur de lui envoyer par le dernier courrier, vient d'être adopté à l'unanimité par le Divan ad-hoc et confirmé par moi, Votre Excellence le trouvera ci-joint dans sa forme définitive. Ce projet de loi a reçu dans les délibérations du Divan certaines modifications dont la principale consiste dans le choix laissé au propriétaire de réclamer au fisc l'indemnité qui lui est due, ou bien de libérer ses esclaves gratuitement, à condition de les classer parmi les Hrisovolites (classe des paysans privilégiés). Cette combinaison nouvelle a le double avantage d'être aussi favorable aux intérêts du Trésor qu'à ceux des Bohémiens. Le propriétaire surtout y trouvera son compte, car ce sera le meilleur moyen de fixer les nouveaux affranchis sur sa terre, et de créer entre ceux-ci et les

anciens maîtres les liens plus doux destinés à remplacer ceux que la loi actuelle vient de dénouer. Cette loi a reçu la sanction de l'approbation générale en Moldavie. Le principe en est trop humain et le but trop élevé pour qu'il en soit autrement. J'espère que la Sublime Porte verra avec plaisir dans cette circonstance la manière dont ses intentions générales ont été comprises en Moldavie et les fruits heureux qu'a portés sa noble initiative.

BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 183–395, f. 358.

ANEXA 3

<Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, către Fuad paşa, ministrul afacerilor externe al Porţii>

Iassy, <le> 31 Décembre 1855

Excellence,

Ainsi que j'ai eu l'honneur de l'annoncer à Votre Excellence par mes précédents dépêches, la mesure relative à l'émancipation des Bohémiens a été accueillie par l'approbation générale et l'opinion l'a ratifiée sans réserve. Chaque jour des adhésions nouvelles arrivent au Gouvernement de la part de propriétaires qui s'empressent de libérer leurs esclaves, et renonçant à l'indemnité que la loi leur accorde.

Cependant, il est un parti qui cherche à profiter de l'émotion qu'a naturellement causée cette loi, et du trouble passager qu'elle jette dans les intérêts particuliers. Ce parti est celui de quelques vieux Boyards, ennemis de toute réforme, et, pourtant, amis de la Russie. Sans oser s'attaquer au principe même de la loi, ils cherchent à donner le change à l'opinion sur leur opposition systématique, et ils ont pris le biais de contester non pas la légitimité de la mesure mais la légalité de l'acte, en attaquant la légalité même de l'Assemblée dont il émane.

Ce parti, grossi de quelques mécontents de diverses nuances, a cru devoir rédiger sous forme de pétition une protestation à la Sublime Porte contre tous les actes du Divan Général depuis son installation. Cette pétition sera sans doute déjà parvenue à Votre Excellence, quand elle lira ces lignes; elles n'ont d'autre but que de dissiper, par des explications loyales, les doutes que la lecture de cette pétition pourrait éveiller dans l'esprit de Votre Excellence... Quant à l'abolition de l'esclavage, qui vient d'être votée, cette disposition n'est qu'une conséquence de la loi qui fut décrétée en 1844, et qui posa en principe l'émancipation des Bohémiens appartenant au Fisc et au Clerge, ainsi que l'affranchissement graduel des Tziganes appartenant aux particuliers, au moyens des deniers, était bien insuffisante pour

atteindre le but du Gouvernement. À ce compte, il aurait fallu un siècle pour que l'esclavage disparût entièrement de la Moldavie. Inspiré par la généreuse mesure que le Gouvernement Impérial adopta dans toute l'étendue de l'Empire, j'ai cru qu'il était de mon devoir de hâter l'émancipation aussi en Moldavie en décrétant l'affranchissement immédiat avec indemnité aux propriétaires. À cette fin, le projet que je vous ai envoyé par le précédent courrier fut élaboré et l'annuité affectée au rachat fut élevée à la somme de 500 000 piastre. Il est de lors évident que le Divan Général n'a pas outrepassé ses pouvoirs, en donnant plus d'extension à un principe déjà établi dans le pays et adopté généralement dans toutes les parties de l'Empire Ottoman...

BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 183–395, f. 365–367.

ANEXA 4

<Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, către contele Paar, feldmareșal locotenent al Majestății Imperiale și Regale>

Iassy, le 8 janvier

Monsieur le Comte,

À l'occasion de la loi qui décrète l'émancipation des Bohémiens et de l'émotion bien naturelle qu'elle a causée dans le pays, Votre Excellence n'ignore pas sans doute qu'un certain parti entretenant facticement cette agitation a su habilement la diriger au profit de ses rancunes et de ses expériences en la transformant en une manifestation hostile à mon gouvernement...

BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 396–420, f. 403.

ANEXA 5

<Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, către J.A. Vaillant>

Iassy, le 17 janvier 1856

<Monsieur>

Je m'adresse de vous adressez ci-joint, selon votre désir, 3 pièces relatives à l'affranchissement des Bohémiens que mon gouvernement vient de décréter. Je suis heureux que la communication de ces documents officiels vous parvienne

encore à temps pour figurer dans l'histoire que vous allez faire paraître sur cette race infortunée...

BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 396–420, f. 413.

ANEXA 6

<Stratford de Redcliffe, ambasadorul Marii Britanii, către Grigore Ghica,
domnitorul Moldovei>

Altesse

Je ne saurais me refuser la satisfaction de Vous exprimer l'extrême plaisir que m'a causé la lecture des pièces officielles d'après lesquelles je dois supposer que l'esclavage des Bohémiens a cessé en Moldavie. Ce grand acte de justice et de bienveillance fait beaucoup d'honneur au caractère de Votre Altesse et de son administration et j'y vois une nouvelle preuve des nobles sentiments qu'Elle a bien voulu me donner l'occasion de connaître lors de sa visite à Constantinople.

Les circonstances du temps ne m'ont pas permis de profiter autant que j'aurais voulu des relations amicales que Votre Altesse a daigné manifester la disposition de maintenir avec moi et pour cette raison, je mets plus d'empressement à ne laisser pas passer la présente occasion de lui offrir l'hommage de mes sentiments les plus sincères et les plus respectueux.

Je n'ai pas besoin d'ajouter que je suis gré à monsieur Gardner d'avoir tiré mon attention sur l'excellente mesure qui fait le sujet de cette lettre.

Enfin, je prie Votre Altesse d'agréer l'assurance dévouée avec laquelle j'ai l'honneur d'être, monseigneur...

BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 396–420, f. 416.

ANEXA 7

<Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, către Stratford de Redcliffe,
ambasadorul Marii Britanii la Constantinopol>

J'ai reçu la lettre que Votre Excellence m'a faite l'honneur de m'écrire le 21 janvier dernière à l'occasion de l'émancipation des Bohémiens que mon gouvernement de décréter; et je m'empresse de vous témoigner combien j'ai été sensible à cette marque flatteuse de votre souvenir. Je l'avouerai sans détour à

Votre Seigneurie de toutes les lettres de félicitations que cette mesure m'a attirées, la Votre est celle qui m'a causé le plus vif et le plus sincère plaisir...

BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 421–440, f. 423.

ANEXA 8

<Vaillant cǎtre Grigore Ghica, domnitorul Moldovei>

...Les journaux m'ayant appris que Votre Altesse venait d'en finir à jamais avec l'esclavage des bohémiens, je vous serais infiniment obligé, mon Prince de vouloir bien me faire parvenir avec votre Office de Libération, les divers actes officiels qui se rattachent à cette grande œuvre ; car je m'estimerais heureux de pouvoir consacrer à Votre Altesse une de mes plus belles pages dans l'histoire de cette race infortunée dont vous verrez de briser les fers. Cet ouvrage que j'élabore depuis dix ans est entre les mains de l'éditeur et n'attend plus pour être livré à l'impression que le zèle de souscripteurs bienveillante et généreux.

BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 421–440, f. 424.

ANEXA 9

<Felix Bally, redactor al jurnalului „Le Pays”, cǎtre Grigore Ghica, domnitorul Moldovei>

Le Pays, journal de l'Empire
M . R du Foubourg Montmartre,

Paris, <le> 6 mars 1856

Prince,

Permettez à un simple journaliste, qui n'a pas l'honneur d'être connu de Vous, mais qui aime votre pays et qui désire sa prospérité et sa gloire, d'applaudir de loin à la généreuse initiative de Votre Altesse dans les voies libérales de la civilisation. Vos récentes mesures pour l'affranchissement des esclaves et la liberté de la presse ont frappés toute l'Europe. C'est par de tels actes de ce genre qu'un prince conquiert les sympathies générales et voue son nom à la reconnaissance des peuples. Il y a en France des milliers de cœurs comme le mien qui Vous savent un gré infini de vos efforts. Veuillez me considérer comme leur interprète et accepter leurs vœux et les miens pour votre succès.

Je serais heureux de pouvoir m'associer aux grandes vues de Votre Altesse dans la mesure de la publicité dont je dispose. Il est bien juste que le créateur de la presse moldave puisse compter sur le concours de la presse française.

J'ai l'honneur d'être avec respect, Prince de Votre Altesse le très humble et très obéissant serviteur,

BAR, Arhiva Grigore Ghica, III Acte 441–460, f. 451.

THE ABOLITIONISM IN THE DEBATE OF THE ROMANIAN POLITICAL ELITE DURING THE CRIMEAN WAR

Abstract

The Abolition of slavery (*robia*) was the first significant social reform in the Romanian Principalities before the emergence of the modern state. In this article we aim to analyse the way Romanian leaders conceived this reform, taking into consideration the opinions regarding the immediate or gradual liberation of the gypsy slaves and the problem of financial compensation of the owners. We used in our analysis documents from the Romanian archives, the press and the literary works of the time. We also annex some unpublished documents, which complete our investigation.

Key words: abolitionism, slavery, social reform, Romanian leaders, Crimean War.